

ELS MALLORQUINS I LA LLENGUA CATALANA

SEGLES XIII-XXI

NÚMERO
500
DE LA
COL·LECCIÓ

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Nota editorial

L'any 1969, el meu mestre i amic Joaquim Molas, que acabava d'obtenir una càtedra de català a la Universitat Autònoma de Barcelona, em va demanar que li fes unes notes sobre la història de la llengua a Mallorca, amb vista a un curs que havia de donar als seus nous estudiants. Em vaig prendre l'encàrrec seriosament i li vaig anar passant fulls mecanografiats que aviat es convertiren en tres articles titulats *Els mallorquins i la llengua autòctona*, que aparegueren a la revista «Lluc», de Palma, el desembre de 1969 i el març i el juny de 1970. Els vaig complementar el març de 1971, a la mateixa revista, amb un altre article titulat *Els mallorquins, l'Església i la llengua autòctona*, on vaig afegir-hi noves informacions i on per primer cop vaig parlar de l'ús i del nom del català de Mallorca als Sínodes convocats pels bisbes posteriors al Concili de Trento, tema que ha estat reprès més endavant, amb competència, pel pare Josep Amengual. El 1972 vaig reelaborar aquests quatre articles en la primera part d'un volum miscel·lani que va iniciar —juntament amb la famosa *Literatura catalana contemporània* de Joan Fuster— Curial Edicions, l'editorial que Max Cahner va fundar després de la crisi d'Edicions 62, on el meu llibre hauria hagut d'aparèixer inicialment. Aquest volum, titulat també *Els mallorquins i la llengua autòctona*, va ésser molt ben rebut i fins i tot va servir de llibre de text a diverses universitats. Per això, el 1985 se'n va fer una segona edició molt ampliada, que sortí paral·lelament amb un altre volum complementari en molts aspectes, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*.

Ara m'ha semblat que no tenia cap sentit reproduir sense modificacions el text de 1985, atès que mentrestant els nostres

coneixements han anat avançant d'una manera considerable i és possible completar, matisar o corregir molts aspectes de la relació dels mallorquins amb la seva llengua pròpia, únic objectiu d'aquest treball. L'he refós, doncs, a fons, i hi he aprofitat tant com he pogut les meves recerques més recents i la important bibliografia d'aquests darrers anys —en bona part obra de deixebles i d'amics estimats—, bé que en línies generals continua igual i sense la pretensió de tractar d'una manera exhaustiva els múltiples temes que hi apareixen, un propòsit que ens duria massa lluny i necessitaria un espai i un temps de què en aquests moments no disposem. En tot cas, no solament hi he pogut completar i corregir un munt de detalls, sinó que m'ha estat possible de refer-hi els capítols referents als segles XIV-XVII, hi he afegit un capítol nou sobre l'Església i la llengua —fonamentalment fins al segle XVII—, hi he introduït importants informacions sobre els interessats en la llengua catalana als segles XVIII i XIX —sobretot els elements relacionats amb la Societat d'Amics del País—, i hi he ampliat d'una manera considerable les pàgines dedicades a Antoni M. Alcover, a Francesc de B. Moll, i als anys de la Segona República, la guerra civil i la postguerra.

He d'agrair de tot cor a Vicent Simbor que m'hagi donat la possibilitat i l'empenta d'emprendre aquesta revisió i de deixar constància una vegada més del meu compromís constant i indefallent amb la nostra llengua i amb la nostra cultura.

J. M. i M.

Montserrat, 27 d'abril de 2017.

Sumari

NOTA EDITORIAL	7
1. LA CONSCIÈNCIA LINGÜÍSTICA ALS SEGLES XIII-XVII	9
Català i mallorquí dels segles XIV al XVI.....	10
Mallorquí i llemosí al segle XVII.....	15
2. EL CATALÀ A LA MALLORCA DEL SEGLE XVIII	21
Mallorquí, llengua pàtria i llengua vernacla al segle XVIII....	21
Diccionaris mallorquins del segle XVIII	23
Consciència diferencial a la Mallorca del XVIII	26
Consciència unitària dels erudits dels segles XVII i XVIII.	
El «llemosí» en Joan Dameto	27
Bonaventura Serra i la llengua llemosina	28
Català i llemosí en Antoni Ramon Pasqual	32
3. L'ESGLÉSIA I LA «LLENGUA VERNACLA»	37
Denominacions de la llengua als sínodes i als rituals dels segles XVI-XVIII	37
L'Església i la llengua catalana	39

4. «MALLORQUÍ» I CASTELLÀ AL LLARG DEL SEGLE XIX	43
Jovellanos i la llengua mallorquina	43
Alexandre de Laborde i el mallorquí	44
L'ortografia del pare Cervera	45
Miquel Ferrer i el «Diari de Buja»	47
El comte d'Aiamans i altre «aficionats a les regles de la nostra llengua vulgar»	49
La Societat d'Amics del País i la «llengua mallorquina»	53
El projectat diccionari mallorquí-castellà de la Societat d'Amics del País	55
Joan Josep Amengual contesta els propòsits dels «Amics del País»	63
Jaume Pujol i el dialecte mallorquí	65
Nous diccionaris mallorquins del segle XIX	68
5. LA RECUPERACIÓ DEL SENTIT UNITARI DE LA LLENGUA	79
Marià Aguiló, patriarca de la llengua catalana	79
Josep Francesc Vich i la «llengua llemosina»	83
Confusions lingüístiques de Pere d'A. Penya	84
Jeroni Rosselló i els «Poetes balears»	86
El catalanisme de Josep Tarongí	89
Les «Observaciones sobre la lengua materna» de Tomàs Forteza	91
L'herència de Tomàs Forteza: Joan Alcover i Miquel dels Sants Oliver	94
Mossèn Antoni M. Alcover, apòstol de la llengua	97
El declivi de mossèn Alcover	102
Cap a la normalització lingüística	106
La Segona República	112
El trauma de la guerra civil i la lenta recuperació de la postguerra	121
6. DEL «MALLORQUÍ QUE ARA ES PARLA» A LA LLENGUA COMUNA	131
L'informe de Morel-Fatio	131
Les «dues escoles» de l'Arxiduc Lluís Salvador	134

Català i mallorquí a Tubino	138
Arcaics i modernistes segons Miquel dels Sants Oliver	140
Llengua literària i llengua arcaica	143
El «mallorquí que ara es parla»	147
Esperit de tolerància	151
«L'Ignorància i la unitat de la llengua	153
Cap a una llengua comuna	157
Índex onomàstic	161

1. La consciència lingüística als segles XIII-XVII

Descomptant la *Biblioteca de escriptors baleares* de Joaquim M. Bover (2 volums, Palma 1868) i el *Catálogo* d'obres impreses en llengua catalana de Marià Aguiló (Madrid 1927), no posseïm encara cap obra de conjunt, ni pràcticament cap monografia, que ens permetin de saber, ni que sigui amb exactitud aproximada, com fou coneguda i conreada la nostra llengua a Mallorca al llarg dels segles.¹ Coneixem cada cop millor l'època «daurada» dels segles XIII-XV, que té un representant incomparable en Ramon Llull, però hem de treballar molt sobre el temps que va entre el segle XVI i la primera meitat del XIX. Vivim encara, massa sovint, del mite de la Decadència, segons el qual des del final del segle XV s'hauria acabat tot, substituït pel castellà triomfant, i no hauria tornat a florir, per una mena de generació espontània o per un bell miracle, fins al Romanticisme.

Durant la segona meitat del segle XX, Jordi Carbonell ens va oferir alguns treballs ben interessants sobre la cultura menorqui-

1. A hores d'ara, aquestes afirmacions són una mica massa rotundes. Al llarg d'aquestes pàgines ens referirem a tot un conjunt de llibres i d'articles que han anat fent molta claror i obrint nous camins, començant per obres generals com la *Gran Enciclopèdia Catalana* i la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* i acabant per treballs de síntesi com el de J. MIRALLES I MONSERRAT, *La llengua catalana a Mallorca (1229-1986)*, dins A. FERRANDO (ed.), *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986)*. Volum VIII. Àrea 7. *Història de la llengua* (València 1989), 111-156. No podem oblidar tampoc les *Actes del IV Congrés El nostre patrimoni cultural: el català patrimoni de Mallorca*, organitzat per la Societat Arqueològica Lul·liana (Palma de Mallorca 1997), amb contribucions d'un valor molt desigual.

na setcentista,² però hom en va concloure, en un primer moment, que la «pre-renaixença menorquina és un fet a part, al marge del procés històric de la nostra literatura, i s'acaba —sense cap mena de continuïtat i sense relació amb la Renaixença mallorquina que tot seguit estudiarem— en desaparèixer les condicions que l'havien creada i afavorida».³

En realitat, les coses són —com sempre— bastant més complexes. Si escorcollàvem a fons els arxius i les biblioteques de Mallorca, veuríem com no han mancat mai els escriptors en la nostra llengua i com aquests escriptors no han estat casos aïllats, sinó que pertanyen poc o molt a una tradició i tenen un públic. Per altra banda, veuríem com l'ús del castellà és més restringit que no sembla i amb uns resultats no gaire brillants.

Entre tants d'altres temes que no han estat encetats mai, hi ha el del grau de consciència lingüística dels mallorquins de la «Decadència»: el «mallorquí» és una llengua o un dialecte? és independent o no respecte al «català»? ha d'ésser tingut en compte o és millor prescindir-ne? Es tracta de preguntes fonamentals que, d'una manera o una altra, s'han anat repetint fins als nostres dies. He de confessar que, des d'un punt de vista històric, no m'és possible de contestar-les com caldria. M'hauré de limitar, doncs, a insinuar algunes pistes, que convindria desenvolupar en altres ocasions.

CATALÀ I MALLORQUÍ DELS SEGLES XIV AL XVI

Els noms de la llengua pròpia de Mallorca a partir de la conquesta de Jaume I (1229) i de la progressiva colonització catalana

2. Vegeu sobretot *L'obra literària de Joan Ramis i Ramis*, estret de la «Revista de Menorca» (Maó 1967). Indico i comento ràpidament altres treballs sobre l'època a *Trenta anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes (1950-1980). II. La literatura* (Barcelona 1980).

3. J. M. LLOMPART, *La literatura moderna a les Balears* (Mallorca 1964), 20. J. MELIÀ, *La Renaixença a Mallorca* (Palma de Mallorca 1968), 19-30, parla una mica de la «pre-renaixença» mallorquina, a base dels repertoris de Bover i d'Aguiló, però a *Els mallorquins* (Palma de Mallorca 1967), 77, repeteix el tòpic que a Menorca «durant tot el temps colonial sobresurten molts conreadors de l'idioma del país quan ni a Mallorca ni a Eivissa ni a la resta dels països catalans el català és utilitzat com a idioma literari» (amb tot, vegeu les pàgs. 132-133).

de l'illa són molt variats, d'una manera similar al que passava a la resta de terres de la Confederació catalanoaragonesa.⁴ Jocelyn N. Hillgarth, que ha estudiat minuciosament els catàlegs de llibres que coneixem a la Mallorca dels segles XIII-XVI, posa en relleu que el nom que hi surt més habitualment és *pla* (o bé *in plano*, en llatí), seguit per *romanç* (*in romansio*) i per *vulgar* (*in vulgari*). Altres fórmules similars són «lenguoa materna», «lengua vernàcula», «vulgar nostre» o «lengua nostra vulgar».⁵

Des del segle XIV trobem també el nom de «català» o «catalanesc». Anselm Turmeda qualificava les seves *Cobles de la divisió del regne de Mallorca* de «cobles grosseres en pla català»,⁶ i al mateix segle XIV Guillem Correger, «de Mayorcha, aprenent en la art de cirurgia», traduï «de latí en romans catalanesch» el «Libre lo qual compilà frare Thederich, del ordre delç Preïcadors», sobre cirurgia,⁷ i segons Ramon Rosselló Vaquer consta que «els mallorquins que anaren a Canàries en les expedicions fetes en el segle XIV parlaven “in cathalanica lingua”».⁸ Pere III de Catalunya-

4. Vegeu A. RUBIÓ I LLUCH, *Del nombre y de la unidad literaria de la lengua catalana. Discurso leído ante la Real Academia Española en la recepción pública del Sr. D. Antonio Rubió y Lluch el día 23 de marzo de 1930*, edició facsímil, amb una aclaridora introducció i notes de Germà Colón (Barcelona 2004), i F. GADEA I GAMBÚS, *A la recerca d'un nom: vulgar, romanç, nostre llatí, catalanesc*, dins A. FERRANDO (ed.), *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1986). Volum VIII. Àrea 7. *Història de la llengua* (València 1989), 447-460.

5. J. N. HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca 1229-1550*. Volume I (Paris 1991), 267-269. Ens duu a unes conclusions similars la lectura de G. LLOMPART, *El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550)*, extret d'«Analecta Sacra Tarraconensia», XLVIII (1975 i 1976-1977). Tant *romanç* com *vulgar* eren utilitzats ja per Ramon Llull, segons Miquel COLOM MATEU, *Glossari general lul·lià*, IV (Mallorca 1985), 390, i V (Mallorca 1985), 385. Segons el DCVB, *pla* és encara utilitzat a Menorca en la forma «parlar pla», és a dir «parlar en romanç catalanesch».

6. A. TURMEDA, *Obres menors*, ed. M. Olivar (Barcelona 1927), 103. El pròleg francès anònim a la traducció de 1544 de la *Disputa de l'Ase* del mateix Turmeda, afirma: «el dit llibre és escrit en vera llengua catalana» (traducció E.N.C., apareguda a Barcelona el 1928, pàg. 15).

7. A. MOREL-FATIO, *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais de la Bibliothèque Nationale de Paris* (Paris 1892), 33; ID., *Das Catalanische*, dins *Grundriss der romanischen Philologie*, I (Strassburg 1888), 671. Altres esments a «catalanesc» (del segle XIV) es troben a R. ROSSELLÓ VAQUER, *La bandera, l'escut...*, I (Mallorca 1981), 32 i *La bandera, l'escut...*, II (Mallorca 1983), 23.

8. ROSSELLÓ VAQUER, *La bandera, l'escut...*, II, 23.

Aquesta obra, sòlidament documentada, ressegueix amb minuciositat els diversos noms amb què ha estat coneguda la llengua catalana a Mallorca des de la seva conquesta per Jaume I, el 1229, fins ara mateix, començant per «pla» o «catalanesc» i acabant simplement per «català», però amb noms intermedis com ara «llengua autòctona», «llengua balear», «llemosí» o «mallorquí». Els lectors interessats hi trobaran una informació molt completa sobre els diversos diccionaris i ortografies de la nostra llengua que s'han anat escrivint al llarg dels segles i podran constatar com va ser valorada des del començament i d'una manera més especial durant els segles XVIII, XIX i XX.

ISBN 978-84-9883-963-0

500
BIBLIOTECA
SERRA
D'OR